

Министерство образования и науки РК
Казахская Академия Труда и Социальных Отношений
Алтайский Государственный университет
Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова МОН РК

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО И ПОЛИТИЧЕСКОГО
РАЗВИТИЯ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И СНГ**

ТОМ 2

**Сборник материалов
международной научно-практической конференции**

14 мая 2010 г.

Алматы - 2010

СОДЕРЖАНИЕ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК:
ПОИСКИ И РЕШЕНИЯ

Мажигов С.Ф. Новый образ исторической земли Казахстана	3
Владимиров В.Н. Историческое профессиональное: новые горизонты	11
Камалов А.К. Американская дипломатия в китайской Центральной Азии в 1940-х гг.: Оливер Кларк и Хорас Смит	19
Талыбаев Т.Ф. XX-е. бесмыслием казах зерттеушілері Қазақстанның капитализмің оңуі барысында қандай жағдай туралы	27
Зайниева Л.Ю. Национальный уровень осуществления молодежной политики	39
Сужиков Е.М. Система идентичностей в контексте этнической консолидации: западная казахстанка	50
Бузуктаев Ю.О. Глобальная демократизация: исследовательские модели и концептуальные подходы	65
Бекхизаров Р.А. Формирование казахских поселений в Северном Приаралье в середине XIX в. историко-этнографическое исследование	73
Жакышева С.А. Теоретические основы исторических исследований в междисциплинарном контексте	86
Кабрицкий А. Г. Применение контент-анализа при изучении чеченской проблемы в выступлениях лидера ДДПР в 1993-1995 гг.	98
Раевская А.Р. Использование программно-целевого метода в деятельности органов местного самоуправления на примере г. Москвы	108
Мавлов В.В., Байсеитова Г.С. Тенденции и перспективы развития волонтерского движения в Республике Казахстан	115
Агеев В.В. Логика происхождения сознания как средство конструирования образовательного процесса	125
Мавлов В.В. Формирование системной благотворительности в Республике Казахстан на основе мирового опыта	135
Ахмедий А.Н. Доказательная система как способ описания исторических процессов	146

Мухомова О.Х. Тарихнамалық зерттеудің жаңы методологиялық принциптері	150
Балтабаева К.Н. Национально-культурная автономия в системе политико-правового регулирования межнациональных отношений в Российской Федерации	160
Азеришкин С.В. Кризис западной цивилизации и возрождение духовности в казахстанском обществе	168
Такимбаева Н.З. Религия в системе международных отношений	176
Аслаханов М.М. Роль Ассамблеи народа Казахстана в сохранении и укреплении межнационального согласия	181
Дулытбекова М.К. Дәстүрлі қазақ қоғамындағы құрылымдар жүйесіндегі базарлардың орын мен ролі	187
Абдрахманова Г.А. Проблемы формирования новой мировоззренческой парадигмы	195
Мухомова Д.М. Туристандағы жергілікті қазақтың мұсылмандық қонысқа тартылуы	201
Мухомова Д.М. XIX ғасырдың 60 жылдары Жетісу өлкесіндегі қоқан-орыс тайталасы және қазақ-қырғыз қапынастары	207
Жумадил А.Ж. Становление научных подходов в изучении военно- политической истории коневодов Евразии в первой трети XX века	214
Алимова С.Б. Оңтүстік Қазақстанның палеолит өскерткіштерінің зерттелу тарихы	220
Кусанова К.Т. Исламский фактор в Центральной Азии «Таблицы джамити»	227
Бегалдиева А.К. Қазақстанның 1920 жыл мен 1990 жылдың екінші жартысында қорыққа өңуі жағдайындағы әлеуметтік-ағарарлық саясатына тарихи-салыстырмалы талдау: мәселелік жүзеге асырылуы	233
Каримова Э.К. Мұса Сайрановтың «Тарих-и азияны» деректерінің қол жабы және баспадан шыққан нұсқалары жөнінде	237
Таймагазиева Ж.К. Выделение результатов Государственной программы «Культурное наследие» в научный и учебный процесс (на примере работ Экспедиции по изучению памятников каменного века Казахстана KazIYI им. аль-Фараби)	247
Алимова С.Б. Қарағанды аймағындағы палеолит өскерткіштері	253
Утеган А. Аққаров. A comparative research on environmental awareness in Kazakhstan and Japan: Focusing of the questionnaire survey	260
Смагулов К. Геополитические интересы Индии в Казахстане через призму казахстанско-американских отношений	268

устранить некоторые недостатки в работе АНК и ее институтов. А такими, надо признать, имеют место.

Так, например, не прослеживается четкой взаимосвязи некоторых депутатов Мажлиса Парламента, представляющих АНК, с национально-культурными объединениями и отдельными гражданами из числа представителей своих родных этносов. Должностные лица АНК не выступают посредниками и не смогли повлиять на урегулирование конфликтной ситуации в стане русского движения, что фактически привело к распаду Ассоциации русских, славянских и казахских организаций. А работа научно-экспертного совета пока что не ознаменовалась выработкой и представлением какого-либо серьезного документа по вопросам государственной национальной политики.

Но, как говорится, нет предела совершенству. Поэтому будем надеяться на то, что и Ассамблея народа Казахстана будет развивать свою дальнейшую деятельность согласно этому призыву. Тем более, что именно на ней, ее институтах и членах лежит большая ответственность за установление и поддержание благоприятного климата в такой традиционно сложной и хрупкой сфере общественной жизни, как межнациональные отношения.

Подводя итоги, можно с уверенностью сказать, что Ассамблея народа Казахстана является уникальным институтом достижения межнационального согласия.

1 Конституция РК от 30 августа 1995 года с изм. и доп. от 21 мая 2007 г.

2 Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана от 28 февраля 2007 г. // Казахстанская правда. - 2007. - 29 февраля.

3 Указ Президента Республики Казахстан «О Комиссии правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» от 24 августа 2009 года № 856.

4 Указ Президента Республики Казахстан от 26 апреля 2002 года № 856 «О Стратегии Ассамблеи народа Казахстана и Положении об Ассамблее народа Казахстана» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.04.2008 г.).

5 Закон Республики Казахстан «Об Ассамблее народа Казахстана» от 20 октября 2008 года.

М.К. Дауытбекова
С.Ж. Асфендияров атындағы
Қазақ Ұлттық Медициналық университеті
(Алматы, Қазақстан)

ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНА ТӨН ҚУНДЫЛЫҚТАР ЖҮЙЕСİNДЕГІ БАТЫРЛАРДЫҢ ОРНЫ МЕН РОЛІ

В статье рассматривается историко-политическая деятельность института батыров в традиционном казахском обществе. Роль казахских батыров в освобождении Родины от завоевателей и роль батыров в обеспечении безопасности жизнедеятельности народа рассматривается на основании исторических исследований.

The article deals with foreign policy institute batirs in traditional Kazakh society. The role of the Kazakh batirs in the liberation of the motherland from the invaders and the role of brave men in the life safety of the people seen on the grounds of historical research.

Ғасырлар бойы үндісіп толғанған адамзат қоғамының даму процесі дүбірлерге ұласып, тарих жолы барысында қазақ халқы қалыптаса, алғашқыда оның өмісдік менталдәтін мен бет-бейнесін айқындайтын Ғыстырлар жолытағы түйінді. Сол кезеңдегі дәстүрлі қазақ қоғамының саяси-әлеуметтік құрылымы, оның түйінсі де дала тұрғы мен тұрғысына бейімделіп, демократиялық үрдістері жүйеленіп, қалыптасып айқын байқалып тұрды. Қоспелсі қазақ қоғамындағы дәстүрлі демократиялық бәлік тегітері де оның тамырын ерте кезеңдерден бастайды. Мұндай ұйымдар елдің елдісін сақтап, іргесін берік ету бағытында төлетей қасиеттер атқарды.

Дәстүрлі қазақ қоғамында ең басты құндылықтар ар. ұят, намыс, имандылық, адалеттілік қасиеттер еді. Қанығын адет-ғұрып құрағы – жағалыған құрып, ол дәстүрлер жолытағы болып қалды.

XVIII-XIX ғасырдың алғашқы жартысындағы қазақ қоғамында саяси-экономикалық әлеуметтік топтың бірі - батырлар болды. Осыған орай біт бүгінгі мақаламында осы батырлар институты өкілдерінің қоғамдағы сыртқы саяси мәселелердегі атқарған орнына тоқталуды жөн санадық. Жалпы, Қазақ қандығы қалыптасып күнінен бастап мемлекеттік принциптерге сәйкес мемлекет аралық, аймақ аралық және халық аралық байланысқа тартылды. Халықаралық жағдай экономикасы, саяси идеологиясы, құқықтық, дипломатиялық деңгейі және басқа да байланыстарды, сонымен бірге әлемдік аренадағы мемлекеттер мен ұйымдар арасында болатын саяси принциптері бір күйге тартатын орта болып табылады. Соған байланысты

қарастырылып отырған кезеңде батырлар институтының өкілдері де соған тартылып, қазақ елінің болып-болып айықпайтын қатынастары жеткені орнына не болды. Оның басты себебі, халықтар арасындағы саяси қарым – қатынастар үзгерісі көптеген адамдар мен ұлалардың тағдырына және мүдделеріне әсер еткен оқиғалар мен құбылыстардың жиынтығы тәрізді. Оның орнын, аямау қарқаны мен саясатына және ұлаларының белгілі мүддені қорғау жолындағы әрекеттерімен қатар өңге бір елдердің саяси ұстанымдарындағы өзгешеліктер мен геосаяси жағдайындағы өзгерістер де өз әсерін тигізген отыры деп айтуға болады. Осыларды ескерер болсақ, халықаралық байланыстар өзара қақтығыстар мен ынтымақтастықтар негізінде дамығандығына көз жеткіземіз. Соған байланысты қазақ батырларының да сыртқы саясатығы қызметі етан қорғау және елшілік тәрізді екі бағытта дамыды. Алғашқысының өзі батырлардың іс – әрекеттеріне қарай бірнеше бағыттарға жіктелетін. Енді осыларға жеке – жеке тоқталсақ.

Алдымен батырлардың сыртқы саясатығы қызметіне тоқталсақ. Ол екі бірінші қазақ – жоңғар қатынастарымен, одан кейін қазақ – орыс және басқалар көрші халықтар арасындағы байланыстарымен айқындалды. Қарастырылып отырған кезеңдегі саяси жағдайдың тұрақтылығына орай батырлардың қызметі ұдайы алыс – шабыстарда шыңдалды. Бір сөзбен айтқанда бұл қорған – қатынастардың барлығы соғыс ұғымына біріктірілді. Соғыс – қарулы күштеу арнасы мемлекеттердің, белгілі бір топтардың саяси күресін қозғалтатын құралы қозғалыс құбылыс. Осы арқылы қазақ батырларының соғыстары да бірнеше бағытта жүрді, көбінесе сырды жаудан қорғануға негізделді.

XVIII ғасырдың соңы мен XVIII ғасырдың басында арақалық қақтығыстар болғанды, негізінен мамырақай тәртіпке қазақ халқы үшін ауыр адамдығы тәжікпен тығызлығындай өткізінші уақыт болды. Бұл қазақ тарихындағы баға жетпес орын бар Тәуке ханның үш жүздің басын біріктіріп, жоңғардың алғашқы қарқанының бетін қабырға, Күтөбеде ел мәселесін ба-батырлардың ортасында отырып талқылап, «Жеті жарғы» ережесі негізінде ішкі-сыртқы қатынастарын ретке келтіріп, ел тілегін өз қолына алған ішкі болатын. Осыған қатысты Ш. Уәлиханов «қазақ тарихының Геродоты деп бағаланған А. Левшин былай деп жазды: «Тәуке хан жайлы айтылғанда әрбір қақтығыс жүрегінде ол туралы шынайы мақалас пайда болады. Ол қазақ даласының Дуруғи, Дранонеті. Тәуке бірнеше жылда соғылған руаралық қатынасты тоқтатып, халықты күннен емес, ақылмен және әділдікпен басқарды. Ол әлсіз руларды біріктіріп күштілерді басып отырды. Сонымен бірге халықтың барлығына орыс заң жүйесін енгізді [1, с. 64]. Алайда қазақ қоғамының ерекшелігі саналатын ру-тайпалық

жүйесін күштілігі, әкімшілік-аймақтық бөлініс ретінде пайда болған қазақ жүйесі арасында өзара күшті саяси-экономикалық байланыстың болуы, оның үстіне дара бөліне ұтылған сұлтандардың іс-әрекеттері Тәуке ханның тірі кезінде-ақ біліне бастаған. Қашықтың қозғалыс жүйесі Бұқар жарғандық төмендегідей жағ жолдары осы кезеңге қатысты айтылса керек:

«Ақтың жолы күзетпей,
Жамандықты тұтқан жұрт,
Байсал тауыл жортық жұрт,
Ханға тігіл салмады,
Хан жарлығы алмады,
Бағзыдай барымады,
Бір ауызды болмады» [2, с. 84].

Бұл дегеніміз Еуразия кеңістігін ат дүбірмен жігілдеткен, оқ-дәрі пайда болғанға дейін сайын даланың даяру қиындығы болған алыс қонысқа қоныстардың жүргені саналатын қазақ халқының өткенін елесідей болып, кезеңге кетіп бара жатқандығының алғашқы белгісі еді. Ал оған жоңғар бернеуі үшін қоныстардың ерлігі мен елдігі сығана түскен болатын.

Қарастырылып отырған кезеңде қазақ халқының осындай дәрежеге жетуіне гео-саяси орналасуы өз әсерін тигізбей қоймады. Тарихи уақытты өз дегеніміз пайдаланған Ресей мен Қытай тәрізді көршілес орналасқан екі алып империялардың сыртқы саясатында қазақ елі ерекше мәнге не болды. Олардан қалықпаса кезеңге Орта Азия халықтары қалайда өз үлестерін алып қалуға көмекші. Ал ең басты күшті шаруашылығы мен тіршілігінің кейбір салаларында қазақ халқына үлкен жақтары бар, өз алдынға қуатты мемлекет ретінде құрылған Жоңғар халқы тарихына теңесі еді. «Жау жағалы, бері етекпен» алған бұл кезеңді Ш. Уәлиханов былай сипаттаған: «XVIII ғасырдың алғашқы он жылдығы қазақ халқы үшін қорқынышты уақыт болды. Жоңғарлар, Еділ қазақтары, Жайық қазақтары және башқұрттар қазақтардың ұлыстарын жан-жақты талғап, жалдарын айдап әкетіп, адамдарын жаулауларымен тұтынылды» [3, 111 б.].

Міне осындай қиын заманда халықтың болып-болып үшін қонысқа қалуға көрек екендігін ұғына білген қорған ел қосемелерінің қатарында жергеу нысаналы батырлар институтының өкілдері де бар болатын. Ендігі жерде қазақ батырлары үшін көне түркі тастағы жазуларында:

«Қызыл қанымы төгітім,
Қара терісің ағылтым,
Қуш қуатымы бердім,

Бұл түрік халқына

Қаруы жауы келтірмеді,

Атты әкеріні жолындам» [4, 76 б.] – деп айтылатындай іс-аресттерді жүзеге асыруға тура келді. Осылайша соғыс яғни елді қорғау ХУІІІ ғасырда қазақ қоғамындағы батырлар институты сыртқы саясатының басты қалыңы болды. Оны Махамбеттің мына өлең жолдары толық ашып көрсетеді:

«Ереуіл аяқ ер салмай,
Ереуіл айып жолағ алмай,
Еңку-еңку жер шалмай,
Қоныс салқан төске алмай,
Төбінгі терге шірімей,
Теріңгі майдай ерімей,
Атты малға ас болмай,
Ат үстінде күн көрмей,
Аманшылмақ, өлең көрмей,
Өнегі халық ет жемей,
Ер төсекке бөлінебей,
Ұлы түске ұрынабей,
Түн қатып жүріп, түс қашпай,
Төбінгі теріс тағынабей,
Темір қалық жастаынабей,
Қу толғағы бастаынабей,
Ерендің ісі біте ме?» [5, 103 б.]

Осы жерде айтылып отырғандай батырлар сословиесі, тек қана сыртқы жаулардан қорғанғын қоймай, елдің ата-қонысын, жиылымдық жерлерін қорғау мақсатында да тер төкті. Осындай аресттер батырлардың ел арасындағы абыройының асқақтап, беделінің осуына жер етті. Зерттеуші Н. Аманжолдың пікірінше Қарақұм құрылтайы батырлардың қазақ қоғамындағы жоғары әлеуметтік топтардан үстем түскен жамағы болған [6, 169 б.]. Оның да себебі жоқ емес. Аталған құрылтайда ел бастаған қосындар тығыздықтан шығу жолының шешімін талпай тұрғанда, батырлар институтының өкілі Бөкейбай батыр суырылған ортаға шығып өз келіні өзін жырты қалыңнан жоғары көтеріп, төмендегідей жалғанды сөздер айтады: «Таланған қонғын, тұтқындалған бала-шағаның бейшара күсі болмайық. Жауды көк алып, өлекек, қару үстін өлеміз, қашпай даламының ерлері қашып қорған еді? Қолымы жау қанына малғанда, сақалым әлі бұрыл тартпаған болармын? Жаудың тұяғындағын ашпанд отыра алмай! Жауға мінер тұлар алдық емес! Откір жөбеге толға көрмесің әлі босаған жоқ» [7]. Міне бұл сөздер батырлардың ел қорғау қызметінің нақты дәлелі

болып, олардың сыртқы саясаттағы негізгі іс-аресттерінің барлығын айқындайды. Бірақ бұл тұжырымдымында Жәнібек батырдың орыс елісіне айтып мына сөздері толықтыра түседі: «...ел тұяқтарымыз және ар-намысымыз қорғау үшін оларға (жоңғарларға) қарсы соғысуға мәжбүр болдым...». Осындай тарихи деректермен қатар қарастырылып отырған мәселе, яғни батырлар институтының ел қорғауға негізделген сыртқы саяси қызметтері сол кезеңдегі жыраулар поэзиясында жақсы көрініс береді. Мәселен, Ақтамберді жыраудың:

«Душпаннан көрген қорлықтан,
Жалынды жүрек, қан қайнап,
Ел-жұртты қорғайлап,
Өлімге жұртың бас байлап» [8, 57-57 б.],

немесе

«Жауға шығым ту байлап,
Шегі бұлдым айқайлап» [8, 63 б.],
«е болмыс басқа бір жыр жолдарында
«Жау екен деп жемей,
Аттық басын тартпаған,
Жауға көзек беруден,
Жауыншыты қалқасын
Ірмеймін деп ең жауға
Қақпастау мен Арқаны,

Жаудың алдын тіреген» [9, 8 б.] – деп келетін жыр жолдары ел алдындағы батыр бопшының бір қарын көрсетеді.

Сол кезеңдегі жекелген батырлардың сыртқы саясатымы бір белгісі саналатын ұрыс дәлеліндегі іс-қимылдары жыраулар поэзиясында өзінің басты орын алған. Соның негізінде ел басынан өткен, халық тағдырына терек із қалдырған тарихи және саяси оқиғалар нақты тұлғалардың бейнесі арқылы, солар өмір кешкен, алатық жолында арпалысып өткен заман кезеңінің арқылы көрсетіп жырланды. Оның басында Бұқар және Үлбіетей тәрізді жыраулар тұрғып, қарастырып отырған тақырыбымы олардың жырларымың мәңгілігі болған. Мысалы, мына жыр үзіндісіне назар аударсақ:

«Қалдыменен ұрысып,
Жеті күндей жүрісіп,
Сондағы жолдан алдылар
Қаракерей Қабанбай,
Қақпастағы Бөкейбай,
Шықпауды Жәнібек,
Сүргені қара Тілуке,
Қарқалық Құлшыбек,

Тигелен шыққан Естербек,
Шайырашты Наурызбай,
Құлденкі Жібекпей қызылда,
Оңкөй батыр жылыла

Абылай сарқы жарлықта» [10, 47 б.].

Бұл жыр жолдарының ел басына күшті бұтты үйіріген шықса батырлар тобынан бір ту ағына жылыла, өздерінің басты міндеттерін атқарғандағы аңғарыла. Мұның өзі тағы да біздің жоғарыда түйген тұжырымдарымызды бекіте түседі.

Жыру бабаларымыздың бірі осылай толғаған тұста, желсіз бір олақман күйлері Үйбетей батышын жарлайды:

«... Қалмақты құмы қаптырмай,
Қара Ертістен өткізіп,
Алтай тауға асырайы!
Ақсұлуға қос тігіп,
Ауыр қол жөнкі алдырмай,
Қабанбай мен Бөгембай
Арғын менен найзаға

Қоныс қалып қалдырмай» [10, 107 б.].

Мұнда батырлардың сыртқы сапсы бағыттары екі қалыңға сипатталады. Алашқоныс батырлардың басқыншыларға қарсы күресі болса, екіншісі солардың негізінде күшті етілген ата-жұртқа қарсығандағы қалмақты орналастыру. Бұл дегеніміз батырлар сословиясы тек қана сыртқы жауларды ел территориясынан шығаруға қана қоймай, елдің ата-қонысын, жайылмалық жүздерін қанағаттылыққа да тер-төгеті.

Батырлар жоғарыдағы тарихи-әдеби шығармалардың үлгілерінің көтеріліс еткен іс-әрекеттерді орындаумен шектелмей, сол көзқарасты қалмақаралық қатынастарды сапсы оңғаларға да белсенді қарсы Отын қорғау соғысындағы ерлік, соның алтынжолында көптеген тынымалдық батырлардың қарсылас елдермен қарым қатынаста түсуіне айрықшы септігін тастайды. Нақтырақ айтқанда қазақ батырлары қарсылас елдердегі сапсы оңғаларды өз пайдаларына жартуға тырысты. Оның алтынжолы бір дәлемі қазақ-орыс және қазақ-жапон қатынастарында өзінің орын қалдырған қарасақал Шона оңғалары 1735-1744 жылдары Ресейдің отарлау саясатына қарсы қарасақал (М. Юзев) бүкіл башқұрт халқын көтереді. Алайла күштің төң болмауына орай көтеріліс жетізіл, ұйымдастырушылар жазылу шарттарын күшею үшін бас сауғалап қашады. Көптеген тарихи деректерді көтеріліс жетекшісі Қарасақалмен қазақтар арасынан қолдану таныстыры айтылады [11, 43 б.]. Теріңрек үзіліксек оған Қабанбай батыр

Қабанбек бектің сүйеніс біздерің, наиа бергендіктеріме де көп көтерілісті. Қарасақалды қабылдаған қазақтар қос айтулы тұлғасы оны Шона батыр деп жалмақ жұрқа жарыққан жібереді. Шыңдықанда Шона (Шона – Лауана) Цеван Рабданың Еділ қалмақтары қаны Алашқоныс қалымен некесінен туылған ұлы болатын. ХҮІІІ ғасырдың басында Галдан Шереннің өзі тақ мұрагерлігіне үміткер ретінде тірі қайысына сөйлей болған ол, нағашы жұрты Еділ қалмақтарына қоныс барып, соңда 1732 жылы өлген [12, 36 б.]. Ал оның тірі екендігі туралы жалғыз хабар бүкіл даламыз тұр сілкіледіріп, жоңғар билеушісі Галдан Шеренді ұйымдан айырды. Осылайша Қарасақал Ресей үшін қайтадан башқұрт көтерілісін бастау күшпендігімен, жоңғар хандығы үшін текке үміткерлігімен күшікті болды. Осыны жақсы түсіген Қабанбай батыр мен Қабанбек би қазақ билеушілерінің қарсылығына қарсынан оны барына қорғап қалды. Орыс қазақ батыр-билері оған шонаны Шона енесінің біле тұра, мұндай қаданға баруын сапсы қалы деп бағалауға болады. Жаңа соғыстың тек ұрыс даласында ғана емес, сырттай сапсы жүрістер арқылы да жүргізуге болатындығын көтерген батырарымыз қатынаста тыңға тырысқан тәртіпті. Олардың мұндай шешімдер нәтиже де берген болмақ. Мәселен Галдан Шерен Қарасақалды өлтіру үшін адам жалдаса, Ресей жағы Обшайбар ханға оны ұстап беруді ұстады. Ханның жоғарыда аталған би мен батырдың Қарасақалды тартып ала алмайтындығы белгілі жайт еді. Осы сәбәбі Обшайбар хан Ресейге жіберген қағдарымыз бірде Қарасақалды қақтау үшін наймандарды 30 адаммен көпшілікке алуды қолға еткен болса, Нұрғали губернатор И. Пепловке мынадай отарлауға қат жазған: «Жаңа еліңдегі қазақтарды және орыс тұрғындарын босаттып алу үшін Орта Жүздегі Қарасақал руының өкілі Қабанбек бектің балаларын, туыстарын, Қарақерей найман руының батыры Қабанбайдың балаларын, не болмаса жақандарын ұстап алу қажат» [13, 298, 497-498 бб.].

Осыған ұқсас оған ХҮІІІ ғасырдың 50-жылдары тағы да байқалғаны, оңда да зерттеушінің негізгі батырлар институтының өкілдері өздерінің қоғамдағы жетекші ролді мәселесінің естерің тағы да көрсетілген. Тынымарак тектәлігімен болсақ, арасына он жылдан артық ұстап қалып бүкіл етін көтерілген башқұрт халқы отарлауы ел аралына тағы да басып жанжалдады. Елдің жерде көтеріліс қозғалысы ғана емес, біршама халық қазақ даласына қарай ағылды. Қоныс М. Темішевті жеткен үшін Обшайбарға қарсы шыққан тұрғын батыр, сонымен бірге Бекбаулы, Байлұмет, Қотыр тәрізді Кіші Жүздегі батырлары оларды өздеріне қабылдап, қорғаймы деп ұлағ берген. Бұл үшін аталған батырлар мен орыс жігіттерінің бұйрығын

өсімі ғарыштағы Нуралы хан жасақтары арасында бірнеше адамның атына жазылған қауыпты та орын алды [13, 538-539 бб.]. Осы және жетірде бақдалған оқиғалар көпестілердің, оның ішінде түркі тілдес башқұрттардың және хан-сұлтандарының емес, бағырлар қауымының қолдау тапқандығы, бағырларының өсімі ел ішінде ғана емес, сыртта да танымалдылығына көрінісі. Яғни бұл бағырлар институтының сыртқы саясатына іс-әрекеттерінің жеңісі деп қарымдылығына болатындай.

- 1 Леккин А.Н. Описание киргиз-казахских или киргиз-кайсацких Орд и степей. - Алматы, 1996.
- 2 Бес ғасыр жарайды. ХУ ғасырдан ХХ ғасырға дейінгі қазақ-жаруарлардың шығармалары. /Құраст: М.Мағұмов, М.Байқалиев. -Т.1. - Алматы, 1989.
- 3 Валеев Ч.М. Собрание сочинений в пяти томах. Т. 4. - Алма-Ата, 1985.
- 4 Исламбетов Күлтоғи. Қызы жазба оқиғалары. - Алматы, 1986.
- 5 ХУІІІ-ХІХ ғасырлардың қазақ ақындарының шығармалары / Ред. М. Т. Дүйсебаев. - Алматы, 1962.
- 6 Антонова Н.Г. Присоединение Казахстана к России в 30-е годы ХУІІІ в. - Алма-Ата: АН ССР, 1948.
- 7 Ерофова И.В. Хан Абулхайр: полководец, правитель и поэт. - Алматы, 1999. - 325 с.
- 8 Бес ғасыр жарайды ХУ ғасырдан ХХ ғасырға дейінгі қазақ ақындарының шығармалары. 2-томдық / Құраст: М. Мағұмов, М.Байқалиев. - Т. 1. - Алматы: Жалғыз, 1989.
- 9 Антонов - Алматы: Жалғыз, 1971.
- 10 ХУІІІ-ХІХ ғасырлардың қазақ ақындарының шығармалары / Ред. М. Т. Дүйсебаев. - Алматы: ҚазССР ҒА бас., 1962.
- 11 Материалы по истории Башкирской АССР. - Т.ІІІ. - М.-Л., 1949. -339 б.
- 12 Игнатьев Р. Карасакал, Лая-хан Бақырхан // Труды научного общества по изучению быта, истории и культуры башкир при императорском КазССР. - Вып.2. - Стерлитамак, 1922.
- 13 Казахско-русские отношения в XVI-XVIII веках (Сборник документов и материалов). - Алма-Ата: АН Каз ССР, 1962.

Г.А. Абрамидова
Казахский Государственный медицинский университет
(Алматы, Казахстан)

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ НОВОЙ МИРОВОЗЗРЕНЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

Глобальдық дағдарыстар кезінде білім беру кіндігі дағдарыс та мезгілде. Әлемдік тұрғыдан алғанда білім жүйесінде, әсіресе, педагогикада бағыттың сипатына қол үйін қалады. Сондықтан бүгінде білім берудің алдыда жетік әдістерді таңдауға не парадигманы қажет. Бұл әлемді түсінудің түрлі әрі бағыттық қасиетін ескергенде, білім беруде жетік ұғымның негізінде әрі білімнің универсалдылығы қажет, алғары тұрғыдан білімнің қажетті ақпаратты міндеттер кезіндегі міндетті стратегиясы аса қажет.

During the period of global crises it is the crisis of education that takes place also. In world outlook attitude it consists in pluralism of education and so in the absence of solid world outlook and axiological basis. That's why today it is necessary to come to new world outlook paradigm of education which actualizes the problem of holistic outlook filled with positive axiological contents. It needs in education the strategy aimed to give to new generations world outlook values as the main task for the development of human person.

В период глобальных изменений и сопряженных с ними глобальных кризисов нужна новая мировоззренческая и смыслозначимая парадигма образования. И если сегодня все типы и формы мировоззрения сошлись в виде смеси либо среды для коллизий и конфликтов, то это тем более актуализирует проблему цельного и аксиологически наполненного мировоззрения. Оно пока еще – задача на будущее, но уже сегодня в образовании требуется стратегия, нацеленная на приобретение новых поколений к мировоззренческому и ценностному универсализму, на их усвоение в качестве первоочередной задачи развития личности.

В существующей сложной мировоззренческой смеси постмодернистской эпохи пока еще преобладает научная или, вернее, рационалистическая парадигма мировоззрения. Причем она все больше вырождается в информационно-технологическую, что в образовании означает набор готовой информации и обучение технологическим средствам. Отсюда протекает роботизация человека, технократические установления и т.д.

Информационная парадигма современности, ее компьютерные игры, виртуальная реальность, цифровое телевидение и др. – это, кроме того, тот барьер, который разделяет поколения: прошлое,